

УДК 821.112.2.09

Варецька С.О., аспірантка кафедри світової літератури факультету іноземних мов Львівського національного університету ім. Івана Франка

Відтворення і перетворення дійсності в повісті “Зустріч у Тельзіті” Гюнтера Граса

Сучасний німецький письменник Гюнтер Грас у повісті “Зустріч у Тельзіті” для відображення дійсності ХХ ст. використовує епоху бароко, тобто він переносить своїх героїв у XVII ст. і пропонує їм вирішувати питання та проблеми, які залишаються актуальними як для XVII, так і для ХХ ст. Автор, дистанціюючись від сучасності, проводить аналогії та паралелі з бароковою дійсністю, показуючи таким чином прийдешність часів. Окрім того, Г. Грас визначає у творі соціально-політичну роль письменника у суспільстві. Автор вважає, що письменники здатні відтворювати, переказувати історію так, як вони її бачать зсередини, з внутрішньої сторони, надаючи слово не лише переможцям, але й переможеним.

Modern German writer Gunter Grass in his story "The Meeting at Telgte" uses the epoch of baroque in order to reflect reality of the 20th century, that is he transfers his characters to the 17th century and makes them settle the issues and problems vital for both the 17th and the 20th century. The author, stepping aside from contemporaneity, draws analogies and parallels with baroque reality, thus showing the succession of epochs. Apart from that G. Grass in his work determines social and political role of the writer in the society. The author is of the opinion that writers are capable of rendering, retelling history the way they see it from the inside, giving floor not only to winners, but to those defeated as well.

Творчість німецького письменника Гюнтера Граса представлена в українському літературознавстві у досить вузькому колі, хоча на Заході його вивчають і досліджують дуже активно, скажімо, такі монографічні дослідження, як “Громадянин Грас. Біографія одного німецького письменника” М. Юргса, “Письмо супроти митності часу. Про життя і творчість Г. Граса” Ф. Нойхауза та численні статті свідчать про великий інтерес до творчості цього великого письменника. Такі українські літературознавці та дослідники, як Д. Затонський, К. Шахова та Н. Сняданко, розглядають у своїх критичних статтях основні світоглядні, поетико-стильові, жанрові особливості творчості письменника, а також акцентують увагу на своєрідності художнього методу та стилю Г. Граса. Хоча слід зауважити, що спеціального дослідження, присвяченого аналізу повісті “Зустріч у Тельзіті”, ще не було представлено в українській критиці. Однак тематика та проблематика, які порушені у творі письменника, є актуальними та цікавими як для європейського, так і для українського читача.

Повість “Зустріч у Тельзіті” Гюнтер Грас приурочив до сідмдесятилітнього ювілею Ганса Вернера Ріхтера, який вважається батьком німецької літературної “Групи 47”. Поштовхом до написання твору, зі слів автора, стали роздуми про прийдешність часів: “Що було завтра, те

буде і вчора. Не від нашого часу ті історії, які трапляються нині. Оця ось розпочалась більш ніж триста літ назад. Як і багато інших. Таким вже глибоким є коріння всього, що відбувається у Німеччині. Про те, що колись затіялося у Тельзіті, я пишу саме тепер тому, що один мій приятель, який згуртував навколо себе колег у сорок сьомому році нашого століття, має намір святкувати сідмдесятилітній ювілей; але ж насправді він старший, набагато старший, і ми, сьогоднішні його друзі, зовсім не вперше сивіємо і стаємо старими разом з ним” [3; с. 7]. Спочатку повість мала складатися лише з 20-30-ти сторінок, але вона росла і охопила нарешті усю німецьку барокову літературу, адже той комплекс питань та проблем, який поставив перед собою Г. Грас, неможливо було викласти в меншому об’ємі. Його твір є черговою спробою знайти відповіді, певні основи, засади у німецькому минулому, щоб пояснити сучасність.

Письменник намагається відтворити у повісті сучасну дійсність через призму минулого, він переносить зібрання “Групи 47” на триста років назад, що дає можливість проводити певні аналогії, паралелі. Між роком 1947, після поразки Німеччини у другій світовій війні, та роком 1647, який характеризував закінчення найдовшої німецької 30-літньої війни, Г. Грас проводить паралелі, як свого часу це зробив Б. Брехт, а саме – створюється образ спустошеної та розгра-

бованої Німеччини, загроможденої своїми та чужими трупами, змальовується картина повної моральної та соціальної безвиході, за словами автора: “міста і села усе ще, а може, вже знову, проглядалися крізь порожнечу, що поросла кропивою та чортополохом, прополені її величністю чумою” [3; с. 7]. Для посилення гнітючого враження від споглядання ландшафту війни вустами одного з найпесимістичніших поетів XVII ст. Андреаса Гріфіуса Г. Грас проголошує: “Якщо більшою мірою, ніж сама країна, у руїнах лежать звичаї та закони, то що ще можна протиставити хаосу, окрім порядку?” [3; с. 23]. Цими словами можна було охарактеризувати як XVII, так і XX ст.

“Група 47” складалася із молодих талановитих письменників, які прагнули своєю діяльністю та творчістю вплинути не лише на світ літературний, але й політичний. Вони намагалися по-новому оцінити можливості німецької мови та літератури, а також проголосити і своє слово щодо соціально-економічної ситуації в країні. Схожі завдання, з погляду Г. Граса, ставили перед собою у складних соціально-історичних умовах поети XVII ст. У повісті автор змальовує історично найвагоміших німецьких письменників XVII ст., зокрема Сімона Даха, Йогана Якоба Христовеля фон Гріммельсгаузена, Андреаса Гріфіуса, Георга Векерліна, Якоба Бьоме, Філіпа фон Цезена, Йогана Мошероша та багатьох ін., а також згадує про книговидавців того часу. Г. Грас наділяє своїх героїв важливою місією: вони повинні не лише обговорити літературні та мовні питання, але й перед ними поставлено завдання створення маніфесту, який закликав би до миру, адже у цій зруйнованій та сплюндрованій країні повинні і вони, поети, сказати своє слово: “у році сорок сьомому, коли після двадцяти дев’яти років війни усе ще не були обумовлені умови миру, між Мюнстером та Оснабрюком повинна відбутися зустріч – хоча б для того, щоб надати новій цінності останній цитаделі, що скріплювала німецьке суспільство, – німецькій мові, або хоча б лише для того, щоб, звичайно, з дальнього кінця столу, але все ж проголосити і своє політичне слово. Адже, врешті-решт, щось значили і вони. Там, де все перетворилося на порох, зберегло блиск лише слово. Там, де було знищено князів, – возвеличилися поети. Їм, а не можновладцям, забезпечено безсмертя” [3; с. 19]. Отож письменник намагається завдяки своїм героям висловити також свою політичну позицію, адже Г. Грас вважає, що письменники завдяки своєму фахові певною мірою зобов’язані фіксувати історичні події на папері, щоб таким чином уникнути неправдивих, хибних історичних фактів, до яких може вдаватися влада за тих чи інших обставин. Автор дуже рано зрозумів, що література теж має свій вагомий вплив на людство і здатна викликати різну реакцію, від захоп-

лення до гніву: “я, ще досить молодий письменник, рано пізнав те, що книжки можуть викликати збурення, будити лють і ненависть” [1; с. 763].

У “Зустрічі в Тельзіті” автор торкається надзвичайно болючих для нього тем, пов’язаних із політичною ситуацією в його країні. Г. Грас займає деякий час активну соціальну позицію в Німеччині та прагне реально впливати на її політику. Він іронічно говорить про роздрібненість країни, визнаючи її чи не постійною ментальною ознакою німців, яким роздрібненість необхідна як поштовх до подолання важких ситуацій: “ми, німці, пережили дуже багато доленосних розривів. Ми звикли жити в стані роз’єднаності та розколу. Бути розрубаними на шматки – щонайпізніше з часів Тридцятилітньої війни – було для нас нормальним станом. Ця роздрібненість, внутрішній розлад – це, так би мовити, гамлетівський початок, який був завжди нам притаманний, тому ми так невпинно і прагнули до єдності, хоча більшою частиною марно або ж за надмірно високу ціну” [4; с. 562]. Г. Грас вважає, що це свого роду доля німецької нації – постійно жити в стані розладу, навіть на підсвідомому рівні. А тому, пишучи про сучасне йому XX ст., про різні аспекти буття, чи то соціальні, чи то моральні, автор не дарма звертається саме до XVII ст., яке було найпоказовішим для німців у цьому сенсі. Письменник стверджує, що знання історії є ключовими у будь-якій професії, а особливо у політиці. А щодо письменників, які висвітлюють історичні події у своїх творах, то вони повинні вміти добре “обманювати”, оскільки інколи “авторський обман” є правдивішим за історичну правду: “Більш чи менш добре обманювати може кожен, але обманювати правдоподібно є складним мистецтвом. Що б ми знали про 30-літню війну, як вона в дійсності відбувалася, без Гріммельсгаузенів Сімпліцісима, який теж містить хибні історії? А тому я дійшов висновку, що необхідно вигадувати документи, які є правдивішими за ті, що нам пропонують” [6; с. 237]. Г. Грас добре розуміє, що політика є мінливою за своєю суттю, а тому вважає, що письменники володіють надзвичайним даром, а саме – вмінням інтуїтивно передбачати правдивість окремих історичних фактів.

Організатором зустрічі в Тельзіті виступає один із найвизначніших поетів Кенігсберзького гуртка Сімон Дах, якого автор наділяє багатьма рисами свого друга та “літературного батька” Ганса Вернера Ріхтера [6; с. 254]. Г. Грас неодноразово висловлюється про Г. В. Ріхтера з великою повагою та шанобливим трепетом: “Мене, молодого автора, що дбав лише про себе, він учив толерантності, саме в нього я вчився уважно слухати; індивідуалістові, ким я був, він прищеплював колективізм. Він спонукав мене в письменникові давати слово й громадянину, і то не лише під час передвиборчих кампаній” [2;

с. 774]. Г.В. Ріхтер при заснуванні “Групи 47” висловив свої міркування щодо надзвичайно впливової ролі літератури на людство: “ми були переконані в тому, що людину можна змінити за допомогою слова, тобто літератури” [6; с. 102]. Голоувати в такому товаристві було надзвичайно складно, адже кожен хотів висловити свою думку чи контраргумент, не прислухаючись до іншого. Автор з любов’ю та шаную висловлюється про Сімона Даха: “нікому, однак, навіть Опіцу, не вдалося б згуртувати таких різнорідних поетів – лише Дах з його широкою щирою душею зміг об’єднати і норавливого Грефлінгера, який тримався осторонь, і дворянина Гофмансвальдау, який вражав своєю люб’язністю, і далекого від подібних зустрічей Гергхарда” [3; с. 18]. Сімон Дах як ніхто інший розуміє важливість такого зібрання, насамперед для самих поетів у такий складний для країни та й для інтелектуалів час. А тому він уже на початку твору висловлює свої міркування щодо тих завдань, які вони ставлять перед собою: “зібравшись нібито під дахом, під покровом імені мого – оскільки я скликав вас, – щоб у сорок сьомому році багатостраждального століття нашого прозвучав понад набридливою балаканиною про мир і під нестихаюче ревіння кривавих подій і наш давно приглушений голос; і нехай буде те, що повинні ми сказати, не мавлячим ехом романців, але – із глибин нашої мови: навіщо, Німеччино, в крові ти тонеш і тридцять років сама себе пригноблюєш?” [3; с. 19-20]. Таким чином, автор вважає, що письменницька діяльність полягає не лише у вмінні добре писати вірші чи романи, але й у відстоюванні своїх позицій, переконань.

Г. Грас, будучи не лише талановитим письменником, але й художником, сам ілюструє всі свої книги, надаючи таким чином читачу певні підказки, напрями роздумів, адже багато його малюнків мають свої підтексти, свою емблематику та символіку і є своєрідними кодами його літературних робіт. На титульному аркуші до цієї повісті Г. Грас зобразив кисть із пером, яка проштовхується, а, можливо, проростає крізь грудку каміння, що могло б символізувати письменницьке слово, яке здатне пробитися крізь будь-які перешкоди. У повісті Сімон Дах у своїй заключній промові наголошує на важливості письменницької діяльності: “Ні один князь не зрівняється з ними. Їхнє багатство неможливо купити за гроші. Нехай навіть вони захлинуться ненавистю неотесаних, нехай поб’ють їх каменями – з-під цієї грудки все одно простягнеться до світу рука, котра стискає перо. Лише їм одним на вічне збереження дано те, що можна назвати німецьким: “так нехай перебує у віках усякий вірш, який погоджується з життям, друзі мої, – до цього й ми будемо прагнути, доки відпущено нам короткий вік земного буття”...” [3; с. 111-112]. Вустами героя Г. Грас висловлює

своє бачення щодо призначення письменника, щодо його визначної ролі в суспільному житті.

У творі автор виступає насамперед незаперечним патріотом і використовує своє право, як він сам стверджує, “вигадувати точніші факти, аніж ті, які нам пропонуються нібито автентично” [6; с. 267]. Одночасно Г. Грас називає себе “бродягою без батьківщини” [4; с. 558], оскільки він народився у вільному місті Данциг, якого сьогодні не знайдеш на карті (перейменовано на Гданськ), письменник залишається постійно на роздоріжжі, з одного боку, він трохи німець, а з іншого – трохи поляк, він кашуб, хоча народився у Польщі, але все своє зріле життя прожив у Німеччині. Ця країна є для письменника постійним каменем спотикання: “Як я не хотів відпустити від себе цю країну. І як я усе ж таки її втратив. Цього мені не вистачає, і з відсутністю цього мені важко змиритися” [4; с. 568]. Але, незважаючи на це, автор виступає за цілісну та неподільну батьківщину, у той час як політики її розривають та розбазарюють. У своїх публіцистичних статтях та публічних виступах Г. Грас неодноразово виголошує різкі та недвозначні заяви про сучасну політику, яка призводить лише до руйнації та втрат, а не до цілісності та непоборності. Відповідно, більшість його критичних тверджень не сприймалися, заперечувалися сучасними політиками. “Те, що поставало з любові до рідної країни, сприймалося як обридження власного гнізда. Відтоді мене вважають постаттю суперечливою” [1; с. 763]. Письменник вважає, що для того, щоб почувати себе німцем, необов’язково жити на цій землі, потрібно боротися за свої переконання, хоча інколи вони є нікому непотрібні: “мій патріотизм, для якого важлива не країна, а її конституція, виявився небажаним” [4; с. 569], іронічно зазначає Г. Грас. А щодо батьківщини, то письменник визнає: “моєю батьківщиною є німецька мова з її великими можливостями” [6; с. 64], а письменницька діяльність дозволяє Г. Грасу в творах надолужувати те, що втрачено в житті.

Німецька дійсність XVII ст., так як і початку XX ст., була безладною, хаотичною та безнадійною, але, незважаючи на це, когорта письменників намагається своєю діяльністю вдосконалити німецьку мову, яка у XVII ст. складалася усе ще з різних діалектів, говірок, та підняти до європейського рівня німецьку літературу. Сімон Дах поставив перед засідателями завдання щодо мовного питання, вони повинні з’ясувати: „Які правила віршування застаріли, а які залишаються незмінними. Як збагатити поняття мови природної, щоб виростити з неї основну мову, що взагалі вважати мовою вченою і яку роль відвести місцевим діалектам. Оскільки якими б освіченими та багатомовними вони не були, але усе ж на місцевий манер кремсали та м’яли, мололи, товкли, молотили, тягнули та прокочували свою рідну німецьку“ [3; с. 22]. Зустріч

поетів та письменників відбувається за аналогією до того, як подібні зустрічі відбувалися у “Групи 47”: засідателі читали фрагменти своїх нових та старих творів, вірші, п’єси, висловлювали свої думки і не без супротиву сприймали критику. Зрозуміло, що це зібрання мало за мету не лише просто побалакати, але й впровадити свої чи то маніфести, чи то реформи в життя, чи хоча б зафіксувати усе це на папері. Г. Грас з власного досвіду знає, що література ніколи не мала і не буде мати суттєвої політичної ваги і письменник у боротьбі з владою завжди залишається слабшим, але усе ж він переконаний, що завданням письменників є фіксування історичних фактів на папері, оскільки політична ситуація, чи то система, має здатність мінятися, і досить часто цілком кардинально. Те, що вчора ще було хибним, сьогодні – возвеличене, а тому Г. Грас вважає, що письменницьке слово, яке сьогодні розглядається як фантазія, вигадка, вже завтра може бути об’єктивнішим за історичну правду. Єдина різниця полягає в тому, що література потребує довшого часу, аніж політика: “Якщо література прагне до змін, то це тривалий і дуже поміркований процес. Якщо ви очікуєте, що література здатна щось змінити з сьогодні на завтра, тоді це називається назад до агітаційно-пропагандистської літератури” [6; с. 178], зазначає Г. Грас в одному з інтерв’ю.

Можливо, представники “Групи 47” небагато змінили у політичному житті країни, але усе ж вони прагнули та намагалися це зробити, така ж паралель простежується і в творі, письменники своєю зустріччю у Тельзті суттєво не вплинули ні на політичний, ні на літературний світ, вони навіть забули свій мирний маніфест у трактирі, який хтось підпалив. Отже, автор не дозволив своїм героям завершити зустріч в атмосфері спокою та святкового самопочуття. Г. Грас ніколи не був романтиком, швидше песимістично налаштованим оптимістом, а тому цілком логічно є його фраза, щодо написаного маніфесту: “так і залишилось не проголошеним те, що все одно ніхто б не почув” [3; с. 113]. Висловлюючись так про задум письменників Г. Грас має чи не найбільше право, адже він сам неодноразово опинявся у такій ситуації: “говорити в порожнечу стало для мене звичним ділом” [4; с. 569], – іронізує автор. Очевидно, завершуючи саме так свою повість, письменник

робить це свідомо, оскільки знає з власного досвіду, як це боляче говорити, коли тебе не хочуть чути, таким чином він нібито захищає своїх героїв від майбутніх розчарувань, які пережив сам.

Для того, щоб втілити свій задум відносно написання цієї повісті, Г. Грас змушений був досконало вивчити не лише німецьку літературу XVII ст., але й перейнятися тією епохою. Автор досконало продумував кожного персонажа, під маскою якого можна було розгадати, розшифрувати того чи іншого представника “Групи 47”, тобто письменника XX ст. Його твір перенасичений діалектами тієї епохи, архаїзмами, хоча, незважаючи на складність стилю, простежується доволі проста архітектура прози.

Завершується повість такими словами: “Але у тому столітті в Тельзті чи якомусь іншому місті зібратися нам так і не прийшлося. Я знаю, як не вистачає нам подальших зустрічей. Знаю, ким я був тоді. Знаю багато усього. Але ось хто підпалив корчму, не знаю. Не знаю...” [3; с. 45]. Г. Грас розуміє, що досить важко знайти однозначне вирішення складних політичних ситуацій, яке б задовольнило усіх, оскільки завжди існують питання, на які складно знайти відповідь письменникам, ця роль відведена політикам, історикам, соціологам. Але поряд з цим письменники не повинні залишатися осторонь чи байдужими до соціально-політичних питань, оскільки виражальні засоби літератури – це теж вагома зброя на вплив масової свідомості. Як зазначив Г. Грас у одному з інтерв’ю: “Той інфернальний сміх, який можна викликати засобами літератури, – адже це теж одна з форм протесту проти наших соціальних умов” [5; с. 45]. Отож роль письменників у суспільстві є набагато важливішою, аніж здається на перший погляд, вони здатні відтворювати, переказувати історію так, як вони її бачать зсередини, з внутрішньої сторони, надаючи слово не лише переможцям, але й переможеним. “Проте найбільшою провинною письменників було й лишається те, що в своїх книжках вони не хочуть ставати на бік того чи того переможця в історичному процесі, а радше люблять потинятися там, де на узбочині історичного процесу опиняються переможені, які не мають змоги взяти слово, хоч могли б розповісти багато чого. Бо той, хто надає їм слово, ставить під питання саму перемогу” [1; с. 765], проголошує Г. Грас у своїй Нобелівській промові.

Література

1. Виступ Гюнтера Граса з нагоди вручення Нобелівської премії “Далі буде...” / Грас Г. Бляшаний барабан. – К.: Юніверс, 2005. – 778 с.
2. Грас Г. Виступ на банкеті з нагоди вручення Нобелівської премії / Грас Г. Бляшаний барабан. – К.: Юніверс, 2005. – 778 с.
3. Грас Г. Встреча в Тельгте. Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4. – Харьков: Фолио, 1997. – 592 с.
4. Грас Г. Речь об утратах. Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4. – Харьков: “Фолио”, 1997. – 592 с.
5. Alles seitenverkehrt. – Die Zeit №49, 2.12.1999. – S. 45-47.
6. Jürgs M. Bürger Grass Biografie eines deutschen Dichters. – München: Goldmann Verlag, 2004. – 448 S.